

UDK: 718 »19«
Izvorni znanstveni rad

PRIVREMENO SPLITSKO GROBLJE NA POLJUDU POČETKOM XIX. STOLJEĆA

Arsen DUPLANČIĆ, Split

U uvodu članka govori se o grobljima do početka XIX. stoljeća i o nastojanju vlasti da ima nadzor nad pokapanjem zbog zaštite od zaraza. Naredbu o obaveznom sahranjivanju na grobljima izvan naselja izdao je generalni providur V. Dandolo 1808. S tim u vezi bilo je odlučeno da se groblje podigne uz samostan na Poljudu, što pokazuje i nacrt iz 1809. koji se ovdje objavljuje. U nastavku članka iznosi se slijed događaja koji su doveli do izgradnje i otvaranja stalnog groblja na Sustjepanu 1816.

Širenje kršćanstva donijelo je sa sobom i nov običaj sahranjivanja. Pripadnici nove vjere rado se pokapaju uz grobove mučenika pa se oko njihovih kulturnih mjesta, odnosno u crkvama i uz njih kopaju grobovi. Svi žele biti što bliže onima koji su zaslužili nebesku slavu, što je rezultiralo i pojavom privilegiranog pokopa. Splitu obližnja Salona, lijep je primjer za praćenje promjena u načinu sahranjivanja i odnosa prema mjestu posljednjeg počivališta.¹ Tijekom vremena crkve i okoliš neposredno uz njih, postat će jedini prostori za sahranjivanje, a to je rezultiralo »ulaskom« pokojnika u naselja i njihovo preplitanje sa živima. Nadgrobne ploče i spomenici postat će tako stalno prisutni *memento mori*.

Iako čuvanje i održavanje grobova nalaže dužni pijetet, naši pređi nisu uvijek bili dovoljno brižni prema njima. Kada je nadbiskup Markantun de Dominis 1604. pohodio splitske crkve, zabilježio je da se na »veliko« i »malo« groblje, koja su se nalazila uz katedralu i nadbiskupsku palaču, sa susjednih kuća bacaju otpaci i slijeva nečistoća. Obližnja crkva sv. Matije, koja je bila puna grobova i služila kao mauzolej splitskim prelatima, bila je zapuštena i rastvorena.² Žalosno stanje grob-

---

¹ N. CAMBI, *Salona i njene nekropole*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti 25(12)/1985.–1986. Zadar 1986. str. 61–107. E. MARIN, *Starokršćanska Salona*, Zagreb 1988, str. 39–59.

² C. FISKOVIĆ, *Marko Antun de Dominis i naša likovna baština*, Encyclopaedia moderna 5–6, Zagreb 1967, str. 131.

lja blizu vojne bolnice uz istočni zid Dioklecijanove palače, spominje 1749. pukovnik inženjer G. F. Rossini. On govori da su mrtvaci bili izloženi na milost i nemilost životinja, pa je predložio da se taj prostor ogradi zidom.³

Pokapanje unutar grada, a naročito u crkvama, nije bilo zdravo, tim više što grobovi često puta nisu bili dovoljno duboki ni dobro zatvoreni pločama pa se isparavanje zadaha mrtvacu pogubno širilo zrakom. Zato su se neki pojedinci, poput liječnika, glazbenika i polihistora Julija Bajamontija, bunili protiv toga.⁴ Istog mišljenja bio je i izvanredni providur za zdravstvo, Angelo Diedo, koji je predlagao osnivanje javnih groblja.⁵

Poseban problem predstavljalo je sahranjivanje u vrijeme haranja kuge. Tada je na nadgrobne ploče stavljan natpis »ob pestem« koji je upozoravao da su pokopani umrli u vrijeme kuge. Osim toga providur Diedo dao je postaviti 1784. natpise u crkvama koji su pod prijetnjom smrtno kazne zabranjivali otvaranje takvih grobova.⁶ Radi sigurnosti 1764. izvršeno je popločavanje crkve sv. Križa nakon što je izrađen njezin tlocrt na kojem su posebno obojane grobnice zaraženih.⁷ Iste su godine nastala dva tlocrta crkve i samostana sv. Frane na kojem su također označeni zaraženi grobovi,⁸ očito radi vođenja točne evidencije i nadzora nad njima. U skladu s tim je i proglas zabrane korištenja grobova u crkvi sv. Petra na Luću.⁹

U sigurnosne mjere spadalo je pokapanje tijela nesretnika izvan grada o čemu je zanimljivo svjedočanstvo iz oko 1610. ostalo na slici Palme Mlađeg koja se čuva u pučiškoj crkvi sv. Jeronima. Na njoj je prikazan sv. Roko kako ozdravljuje bolesnika, a u pozadini se vidi Split i poluotok Bačvice na kojem grobari nose mrtvace.¹⁰ Zbog udaljenosti od grada za sahranjivanje je korišten i Sustjepan. U vrijeme epidemije 1731. jedna obradiva parcela, vlasništvo samostana sv. Frane, koja se nalazila uz more, zapadno od opatije sv. Stjepana, pretvorena je u groblje za zaražene i sumnjive.¹¹ Svoje zemljište na Sustjepanu ustupilo je i Sjemenište za istu svrhu god. 1784.¹² Osamljeno područje Poljuda također je bilo pogodno za

³ G. STANOJEVIĆ, *Grada za proučavanje istorije gradskih utvrđenja i tvrđava u Dalmaciji i Boki Kotorskoj iz sredine XVIII vijeka*, Mešovita građa (Miscellanea) 4, Beograd 1976, str. 44.

⁴ J. BAJAMONTI, *Zapisi o gradu Splitu*, Split 1975, str. 288–289.

⁵ D. BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, *Izvještaj izvanrednog providura za zdravstvo Angela Dieda o prilikama u Dalmaciji za vrijeme kuge 1783.–1784. godine*, Rasprave i građa za povijest znanosti 5, Zagreb 1989, str. 192, 197.

⁶ Isto, str. 191, 196.

⁷ A. DUPLANČIĆ, *Splitska crkva sv. Križa u 18. stoljeću*, Croatica christiana periodica 19, Zagreb 1987, str. 13.

⁸ ISTI, *Nekadašnje groblje kod splitskih konventualaca*, Kulturna baština 16, Split 1985, str. 45.

⁹ ISTI, *Ulomci arhiva splitskih bratovština u Arheološkom muzeju u Splitu*, Croatica christiana periodica 27, Zagreb 1991, str. 113.

¹⁰ J. BELAMARIĆ, Z. STANIČIĆ, R. TOMIĆ, *Povratak Palme Mlađeg*, Split 1988, str. 6–9.

¹¹ Arhiv samostana sv. Frane, katastik iz 1742. čestica br. 6. P. PETRIĆ, *Prilozi topografiji Splita za vrijeme mletačke uprave*, Kulturna baština 16, Split 1985, str. 36.

¹² I. OSTOJIĆ, *Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700.–1970.)*, Split 1971, str. 33. Na planu Splita F. Gironcija to zemljište označeno je brojem 37, a nalazilo se sjeverno od opatije. D. BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, *Tlocrt Splita izrađen 1784.* Kulturna baština 5–6, Split 1976, str. 54, 56. Za pokapanje vidi npr. K. PRIJATELJ, *Ljetopis nepoznatog Splitsanina od g. 1756. do 1811.* Starine 44, Zagreb 1952, str. 68–76.

pokapanje umrlih u doba kuge. U katastiku obitelji Nimira iz 1733. dio njihova posjeda na rtu Poljuda označen je s 15 križeva.¹³ Da su ti grobovi nastali pokapanjem okuženih, doznaje se iz prerisa te čestice koji je 1785. izradio mjernik Petar Kurir.¹⁴

Od nekadašnjih groblja u Splitu treba još spomenuti židovsko na Marjanu koje je bilo u upotrebi od 1573.¹⁵ i ono koje se nalazilo na dijelu bastiona Priuli uz istoimena gradska vrata.¹⁶

Pokapanje u crkvama, odnosno unutar gradova zbijenih bedemima koji su otežavali strujanje zraka,¹⁷ nije bilo zdravo i predstavljalo je stalnu opasnost za izbijanje neke zaraze. Da bi se to spriječilo, odlučne korake poduzela je francuska vlast nakon što je 1806. zauzela Dalmaciju. Na temelju Napoleonova dekreta od 5. IX. 1806. generalni providur Vincenzo Dandolo izdao je 18. I. 1808. naredbu po kojoj se umrli smiju sahranjivati samo na grobljima izvan naselja. Općine koje ih nisu imale morale su ih podići u roku od dvije godine, a one kojima to ne bi bio veliki problem, morale su ga urediti tijekom iste godine. Općine koje su pak obvezu mogle izvršiti bez ikakvih poteškoća, bile su dužne uspostaviti groblje u roku od šest mjeseci. Mjesto za izgradnju groblja trebale su odrediti općinske uprave uz odobrenje vladinog okružnog delegata. U slučaju neizvršenja ove odluke, njezino provođenje preuzet će Središnja zdravstvena komisija, a na trošak općine. Ta će komisija predložiti providuru odgovarajuće mjere za sprečavanje nezgoda koje bi se mogle dogoditi radi brzog i nesavjesnog pokapanja mrtvaca.¹⁸

Dandolova naredba nije naišla na dobrodošlicu ni kod splitske Općine ni kod vlasnika grobova jer je od svih zahtijevala nove troškove. Videći da i nakon godine dana Općina nije ništa poduzela, vladin delegat Ivan Kreljanović, uputio joj je 23. III. 1809. zahtjev da započne izgradnju groblja. Nato je uprava grada zatražila od jednog zidara proračun koji je iznosio 8.068 lira i to samo za ogradni zid, vrata i ono što je zajedničko. Troškovi za pojedine grobove bili su posebni. Stoga je gradonačelnik odgovorio delegatu da Općina ima plan i proračun, ali da nema potrebna sredstva.¹⁹

¹³ Naučna biblioteka u Splitu, katastik obitelji Nimira, sing. M 6, list 19. Katastik je izradio mjernik Aleksandar Barbieri.

¹⁴ Historijski arhiv u Zadru, spisi obitelji Nimira iz Raba, sv. III, br. 66. Preris je datiran u Splitu 21. III. 1785. Dio njegove legende glasi: »hò rilevato Num:o quindeci Buse, ove nel recente passato Contaggio furono sepoliti al quanti cadaveri attaccati dalla Peste«. Budući da su grobovi označeni već u katastiku iz 1733. nije jasno na koju je nedavnu kugu mislio Kurir jer ih je tijekom XVIII. st. bilo nekoliko.

¹⁵ D. KEČKEMET, *Židovi u povijesti Splita*, Split 1971, str. 98–101, D. KEČKEMET – Z.E. FRON, *Židovsko groblje u Splitu*, Split 1973.

¹⁶ A. DUPLANČIĆ, *Popisi državnih zgrada u Splitu iz god. 1789. i 1804*. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 13, Zagreb 1987, str. 156–157, 166. Plan P. Gironcia na kojem je to groblje označeno vidi u D. BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, *Još jedan tlocrt Splita iz 1784. godine*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 28, Split 1989, str. 233.

¹⁷ Zato Diedo predlaže rušenje dijela bedema i kuća. Vidi bilj. 16, str. 224.

¹⁸ Il Regio Dalmata, Zara 5. II. 1808, br. 6, str. 46–47. Tekst je objavljen na hrvatskom i talijanskom i posebno kao plakat. V. MAŠTROVIĆ, *Zadarska oznanjenja iz XVIII, XIX. i početka XX. stoljeća (Jadertina croatica)*, Zagreb 1979, str. 98.

¹⁹ G. NOVAK, *Povijest Splita III*, Split 1965, str. 70. Tu je očito došlo do omaške pa je kao datum Dandolove naredbe naveden 5. rujna umjesto 18. siječnja.

Gdje je trebalo biti to novo groblje vidi se iz nacрта što ga je 25. IV. 1809. izradio mjernik Grgur Gale.²⁰ Na njemu je prikazan sklop samostana franjevacu na Poljudu (B), njihov vrt s južne strane (A) i zemljište za groblje sa sjeverne strane (C). Predviđena čestica imala je površinu od 711,5 kvadratnih stopa od čega je 200 bilo litičasto (Grebbanoso). Prema Galinom mišljenju na njoj se moglo urediti barem 440 grobova površine 40 kvadratnih stopa, tj. velične 8 x 5 stopa, uključujući i razdijelne zidove. Ukupna cijena upotrebljivog dijela zemljišta iznosila je 767 lira i 5 soldi.

Općina je, dakle, izabrala udaljeni položaj na Poljudu kao mjesto za novo groblje, ali se od uređenja odustalo radi velikih troškova. O groblju se ponovno raspravljalo 1817. Tada su franjevci tražili da oni budu kapelani groblja, ali je vlada odbila odobriti izgradnju smatrajući da prostor nije dovoljno velik.²¹ Unatoč tome o Poljudu će biti govora i idućih godina. U međuvremenu stigla je naredba bečke vlade od 5. XI. 1818. kojom se zabranjuje izgradnja novih grobnica u crkvama i drugim posebnim mjestima te pokapanje u već postojećim privatnim grobnicama, jer državni zdravstveni zakoni propisuju da svi umrli, bez razlike, moraju biti sahranjeni na grobljima koja, ako ne postoje u općinama, moraju biti hitno podignuta. Predstavnici vlasti, liječnici i oni koji pregledaju umrle, morali su paziti da se pokojnici ne sahranjuju bez lijesa i u privatne grobnice. Osim toga svećenici su trebali uskratiti crkvene obrede ako tijelo pokojnika nije bilo zatvoreno u sanduk.²²

Na temelju naredbi viših vlasti kojima se zabranjuje pokapanje u crkvama i naseljima, splitsko Okružno poglavarstvo odredilo je 15. II. 1819. da dok se ne sagradi groblje, umrli mogu biti sahranjivani samo u crkvi na Pojišanu i Poljudu te u dvorištu ove druge.²³ Građanstvo se pridržavalo te odluke što se vidi iz matičnih knjiga umrlih koje pokazuju da je raznolikost crkava u kojima se pokapalo, zamijenilo sahranjivanje na Poljudu, Pojišanu, ali i Sustjepanu²⁴ (vidi tabelu).

²⁰ Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu, kartografska zbirka, sign. XI-SK-J-63. Naslov nacрта je »Convento dei R.R. Padri delle Paludi«, a ima sljedeću legendu. »Dichiarazione. A. Orto dei RR Padri, soggetto all'Acqua. B. Convento dei R. R. Padri delle Paludi. C. Fondo destinato per il Cimiterio, della quantità di Passa quadrati N 711. 1/2. Annotazione. Il Controdelineato Fondo C di Passa Quadrati 711. 1/2 contenere almeno 440 Sepolture calcolando piedi Quadrati Quaranta per cadauna Sepoltura, cioè piedi 8 di lunghezza per 5 piedi di larghezza, comprendendosi nella detta dimensione i muri interni-divisori per la separazione delle Sepolture. Spalato 25 Aprile 1809. Ricercato io sottos.to a fissare il prezzo al detto Fondo C, giudico, cheogni passo quad.topuo considerarsi a Lire una, e soldi dieci Moneta di Venezia; detratti però li passa 200 di Grebbanoso. Restano Pas.a 511 1/2 a L 1,10... formano la somma di Lire 767.5 dico Lire settecento sessantasette, soldi cinque. Gregor. Gale Perito Agrimensore.« Sa strane je mjerilo: »Scala di Passi Veneti da 5 piedi l'uno N 60«.

²¹ G. NOVAK, n. dj. (19), str. 440.

²² Nadbiskupski arhiv u Splitu (dalje NAS), 1819, br. 7: dopis splitskog Okružnog poglavarstva br. 14012 od 18. XII. 1818, okružnica-plakat na hrvatskom i talijanskom istog datuma, okružnica nadbiskupskog ordinarijata br. 7 od 13. I. 1819.

²³ NAS, 1819, br. 37, dopis poglavarstva br. 2472. U. KRIZOMALI, *Važnije isprave iz arhiva bisk. kurije god. 1807-1823*, List biskupije splitsko-makarske 8-12, Split 1942, str. 72. I. OSTOJIC, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb 1975, str. 325.

²⁴ Zbog ratnih prilika nisam se mogao koristiti izvornim maticama, koje se čuvaju u splitskom Historijskom arhivu, pa sam se za sastavljanje tabelarnog pregleda pokapanja koristio ispisima koje mi je ljubazno stavio na raspolaganje Nepo Kuzmanić na čemu mu i ovdje zahvaljujem.

Od izdavanja naredbe proći će godinu dana, a pitanje groblja još neće biti riješeno. Da bi se stvar ubrzala Okružno poglavarstvo ustrojilo je posebnu komisiju koja je 1. IV. 1820. trebala obići dva navedena pokapališta, utvrditi stanje i dati odgovarajuće prijedloge.²⁵ Samo nekoliko dana kasnije stigao je vladin dekret od 11. travnja kojim se prihvaća projekt izgradnje groblja i proširenje dvorišta ispred crkve na Poljudu.²⁶

U to vrijeme Okružnom poglavarstvu stigla je pritužba da se sahrane siromaha ne obavljaju s dužnim pijetetom tj. bez crkvenih obreda, pod gorim uvjetima nego sprovodi Židova i pravoslavaca (Grci) koji su uvijek praćeni njihovim vjerskim službenicima, pa je zatraženo objašnjenje crkvene vlasti.²⁷ Nadbiskupski ordinarijat je odlučno opovrgao tu pritužbu kao neosnovanu i iznio odgovarajuće dokaze. Kao prvo naveo je da se za svakog siromaha umrlog u Splitu prije njegova pokopa održe u crkvi obredi (*sacre esequie*) propisani rimskim obrednikom što je mnogo važnije od praćenja pokojnika. Pokapanje siromaha obavljalo se na Sustjepanu u skladu s važećim propisima, a prije u praznom podu (*spalto vacuo*) crkve sv. Dominika te u grobovima crkava sv. Duha i Dobre smrti (Dušice). Pokojnika su pratili župnik i svećenik do ruševina starih gradskih vrata,²⁸ a od sada će, izjavljuje ordinarijat, to biti od crkvice sv. Filipa i Jakova.²⁹ Ako je do tada neki sprovod održan bez župnika i bez zadušnica, to nije župnikova krivica nego onoga koji je htio pribaviti materijalnu korist od sprovoda ne obavijestivši župnika. Što se pak Židova tiče, nastavlja Ordinarijat, kada je u pitanju sahranjivanje siromaha tada rabin ni ne izađe iz sinagoge, a i pravoslavci se nose do groba bez prisustva njihova svećenika.

Radi provjere primjedbe da se siromahe ne ispovijeda, Ordinarijat je pozvao nadžupnika i kanonika koji mu pomaže. Utvrđeno je da su oni, svaki put kad su bili pozvani, ispovijedili siromahe i udijelili im druge sakramente što su mogli posvjedočiti doktori Bignami i Castelli.³⁰ Pregledom knjige umrlih također je utvrđeno da u posljednjih 14 mjeseci nitko nije umro bez svetih sakramenata izuzevši Antuna Kragujevića koji je ubijen. Da bi se poglavarstvo uvjerilo u ove navode poslana mu je na uvid knjiga umrlih.³¹

²⁵ NAS, 1820, br. 66: dopis poglavarstva br. 5564/798 od 30. III. 1820, odgovor kaptolskog vikara od 31. ožujka. Od strane svećenstva u komisiju je imenovan kanonik Matija Čulić.

²⁶ NAS, 1820, br. 75, dopis poglavarstva br. 6729/952 od 19. travnja: »si abbia compiaciuto di approvare il Progetto riguardo alle Sepolture fatto, a ciò onde sia dilatato il Sacrà di Paludi«.

²⁷ NAS, 1820, br. 144, dopis br. 11902/1833 od 22. VII. 1820.

²⁸ Tu se sigurno misli na vrata baroknih gradskih bedema koji su djelomično srušeni za vrijeme nedavne francuske vladavine.

²⁹ Crkvica se nalazila na putu prema Sustjepanu. Običaj da se pokojnici prate do crkve sv. Frane ili do crkava sv. Ante i sv. Filipa i Jakova zadržao se do između dva rata. Mjesto razilaženja pogrebne povorke zavisilo je uglavnom o tome iz kojeg dijela grada kreće sprovod. Postojalo je nekoliko sprovodnih razreda. I. OSTOJIĆ, *Splitski kaptol u splitsko-makarskoj biskupiji*, Split 1977, str. 30–33.

³⁰ U dokumentu piše Biniami; riječ je o okružnom liječniku Carlu Bignamiju. Drugi doktor je općinski liječnik Luka Castelli. O njima vidi Hrvatski biografski leksikon 1, Zagreb 1983, str. 757. Isto, sv. 2, Zagreb 1989, str. 600. R. JELIĆ, *Zdravstveni radnici Dalmacije početkom XIX. stoljeća*, Rasprave i građa za povijest znanosti 5, Zagreb 1989, str. 208, 210.

³¹ NAS, 1820, br. 144, dopis ordinarijata od 30. VII. 1820.

Pridržavanje odredbi o pokapanju isključivo na grobljima iziskivalo je troškove od pojedinaca i crkvenih zajednica. Zato se javljaju pokušaji »ublažavanja« za- brane pa i njezina kršenja. Tako su 1821. franjevci na Dobrom zatražili da im se dopusti izgradnja grobova za članove njihove redovničke zajednice u vrtu samo- stana, ali je vlada u Zadru to odbila.³² Prihodi od sprovoda i pokapanja u privatne grobnice ili one samostanske u crkvama sv. Dominika i sv. Frane, kao i na njihovim grobljima, bili su jedan od glavnih izvora uzdržavanja dominikanaca i franje- vaca na Obali. Jadno stanje u kojem su se našli, a koje im je onemogućavalo i nabavu svijeća za bogoslužje, prisililo ih je da 1822. zatraže odobrenje za nastavak korištenja grobova u njihovim crkvama i grobljima.³³

Kršenja zdravstvenih propisa bilo je više pa su morale intervenirati svjetovne i civilne vlasti kako bi se osiguralo njihovo provođenje. Pri tom je naglašeno da se ne dopuštaju nikakve promjene u crkvama na Poljudu i Poišanu.³⁴ U kolovozu 1822. izvršeno je samovoljno pokapanje Jakova Kukoč u župnu crkvu Lučca, dok se sahrana nekog Kranjca na Poljudu početkom rujna pretvorila u incident. Tada su ga varošani htjeli pokopati u grob bratovštine sv. Ante, koji je nedavno izgra- đen u klausturu, a kada su se tome suprotstavili tamošnji redovnici opominjući ih da krše propise, oni su ih počeli psovati i grubo im prijetiti.³⁵ Slično se dogodilo nekoliko dana kasnije prigodom sprovoda Tomazine Tvrde koja je trebala biti sahranjena u dvorištu poljudskog samostana. Ni tada nisu vrijedili savjeti, molbe i protivljenje gvardijana da se Tomazina ne pokopa u crkvi u jedan od grobova bivše bratovštine Gospe od Začeca.³⁶

Bilo je i »misterioznih« pokapanja. Kada je umro don Pavao Kovačić, njegovo je tijelo odneseno u crkvu Gospe o' soca gdje je trebalo ostati do prijenosa na poljudsko groblje. U skladu s propisima župnik je otišao u Zdravstveni ured gdje je prijavio smrt, dobio potrebnu potvrdu i zdravstvenog poslužnika koji je trebao otvoriti kovčeg prije nego se iznese iz crkve. Kad su došli i otvorili lijes, nisu našli tijelo pokojnikovo: umjesto njega bila su dva velika kamena i dva jastuka! Ot- krivši to župnik je pregledao grobove u crkvi i učinilo mu se da je jedan od njih bio otvaran.³⁷

Radi svih tih slučajeva upozorena su crkovinarstva da se strogo čuvaju ključevi crkava i groblja, da će crkovinari biti odgovorni za nepoštivanje propisa te da moraju prijaviti prekršitelje.³⁸ Osim toga župnici su morali na vrijeme obavijestiti općinske i zdravstvene vlasti o točnom vremenu pokopa kako bi njihovi predstavnici zajedno sa župnikom mogli utvrditi je li tijelo na odru i prisustvovati sprovodu sve do pokapanja. Ako mrtvac ne bi bio na nosilima, tada se zabranjuje bilo

---

³² NAS, 1821, br. 305, vladin dopis br. 13524/2586 od 14. VIII. 1821, dopis ordinarijata pod istim br. od 4. rujna.

³³ NAS, 1822, br. 140, molba od 24. III. 1822.

³⁴ NAS, 1821, br. 301, dopis poglavarstva br. 12878/1546 od 27. VIII. 1821, dopis ordinarijata pod istim br. od 1. rujna.

³⁵ NAS, 1821, br. 301, dopis gvardijana poljudskog samostana od 3. IX. 1821.

³⁶ NAS, 1821, br. 346, dopis poljudskog gvardijana od 15. X. 1821.

³⁷ NAS, 1822, br. 143, dopis poglavarstva br. 4125/625 od 27. III. 1822, odgovor ordinarijata pod istim br. od 1. travnja.

³⁸ NAS, 1822, br. 266, prilog, dopis okružnog suda br. 4853 od 22. XII. 1821.

kakav crkveni obred. Isto tako bila je obavezna prijava onih koji bi se možda nešto protivili.³⁹

Prema tada važećim propisima nije se smjelo odmah pokapati pokojnike, već ih se trebalo držati izloženima u odgovarajućoj crkvi ili kapeli. Na području Lučca bila je to crkva sv. Roka koja je za tu svrhu služila od travnja 1817, a bila je prikladna jer se nalazila izvan gradskih zidina i izolirana od kuća.⁴⁰ Isto tako bilo je određeno da pokojnik mora ostati na svom krevetu najmanje 24 sata, a sahranjen nakon 48 sati. Mrtvacu je, također, morao pregledati liječnik. Međutim, ni ta se odredba nije dosljedno poštivala pa je bilo slučajeva da se pokojnik oblači odmah nakon smrti i već nakon dva sata iznosi iz kuće u crkvu.⁴¹

Problem nepostojanja gradskog groblja osjetio se početkom 1821. kada su vojne vlasti htjele prenijeti posmrtnu ostatke iz crkava ukinutih samostana sv. Marije de Taurello i sv. Arnira. Zdravstvena komisija predložila je da se ostaci prenesu na groblje blizu sv. Stjepana, od Nadbiskupskog ordinarijata je zatraženo mišljenje o eventualnim crkvenim obredima za tu prigodu. Ordinarijat je odgovorio da do sada nije bilo prijenosa pokojnika iz jednog mjesta u drugo i da u skladu s tim nije bilo ni crkvenih obreda te da bi bilo uputno taj čin obaviti tijekom noći odnosno po mraku. Ordinarijat je dalje preporučio da se posmrtni ostaci sahrane na nekom bližem mjestu, a to je crkva sv. Lucije (kripta katedrale) gdje su se i prije odlagale kosti i pepeo, što bi svakako bilo draže i obiteljima pokojnika.⁴²

Svi navedeni slučajevi jasno govore da nije bilo lako provoditi zdravstvene propise o sahranjivanju pokojnika i da su vlasti budno pazile na njihovo poštivanje. Očito je bilo teško iskorijeniti stare navike, ali i prisiliti stanovništvo na izdatke vezane uz izgradnju novih grobnica. Zato je trebalo što prije u potpunosti riješiti pitanje mjesta za gradsko groblje pa je za 29. XII. 1821. ponovno sazvan sastanak komisije nadležne za taj problem.⁴³ Čini se da je tada bilo govora o planu uređenja groblja na Poljudu jer su franjevci tamošnjeg samostana dali ponudu za ustupanje dijela svog zemljišta. Međutim, upitan za mišljenje, Nadbiskupski ordinarijat je proglasio ponudu nevažećom jer franjevci opservanti nemaju nikakvo stvarno vlasništvo nad zemljom nego samo pravo korištenja. Za izvršenje zamjene bilo je potrebno odobrenje viših vlasti, a osim toga vrt na Poljudu je bio važan za cijelu redovničku zajednicu kojoj je pripadao samostan (provincija sv. Jeronima) pa i zato nije mogao biti otuđen.⁴⁴

---

³⁹ NAS, 1822, br. 149, dopis poglavarstva br. 4127/627 od 2. IV. 1822, okružnica ordinarijata pod istim br. od 2. travnja i dopis ordinarijata od 13. travnja; br. 153, dopis poglavarstva br. 4562/694 od 13. travnja.

⁴⁰ U. KRIZOMALI, n. dj. (23), str. 73, NAS, 1820, br. 237, dopis dalmatinske vlade u Zadru br. 18797/3279 od 6. XI. 1820, odgovor ordinarijata pod istim br. od 19. studenoga. Crkva sv. Roka je pripadala istoimenoj bratovštini koja je bila ukinuta pa je vlada razmatrala mogućnost njena iznajmljivanja.

⁴¹ NAS, 1825, br. 205, dopis poglavarstva br. 6106/682 od 27. V. 1825, okružnica ordinarijata pod istim br. od 19. lipnja.

⁴² NAS, 1821, br. 8, dopis poglavarstva br. 44/12 od 2. I. 1821, odgovor ordinarijata pod istim br. od 5. siječnja.

⁴³ NAS, 1821, br. 435, dopis poglavarstva br. 19093/2417 od 24. XII. 1821. Od strane kap-tola član komisije bio je kanonik Marko Dudan.

⁴⁴ NAS, 1822, br. 5, dopis poglavarstva br. 19093/2417 od 4. I. 1822, odgovor ordinarijata pod istim br. od 8. siječnja.

U međuvremenu je 6. I. 1822. komisija poslana da ispita mogućnost korištenja jednog zemljišta na Sustjepanu koje je bilo vlasništvo Sjemeništa.⁴⁵ Taj je uviđaj bio presudan jer je 10. siječnja Okružno poglavarstvo obavijestilo Nadbiskupski ordinarijat da je komisija kao odgovarajuće mjesto izabrala Sustjepan i to vrt okružen zidom, zemljište prema istoku do vojne baterije i drugi teren do njega prema sjeveru. Postojeća crkva sv. Stjepana služila bi za odlaganje pokojnika, a kuća svećenika koji je tu stanovao bila bi namijenjena čuvaru. Sjemenište je u načelu pristalo na ustupanje zemljišta pod uvjetom da dobije odgovarajuću zamjenu. Što se tiče crkve ona je trebala ostati vlasništvo Sjemeništa koje je imalo dužnost u njoj obavljati razne obrede, ali je mogla služiti za odlaganje umrlih do njihova pokopa. Kuća je također trebala ostati Sjemeništu jer su u njoj težaci sa okolnih polja, pripadajućih beneficiju, spremali alat, dok je svećenik ujedno mogao obavljati dužnost čuvara groblja.⁴⁶ U skladu s tim uslijedila je vladina odluka da se pokapanja mogu nastaviti isključivo na Poljudu proširujući prostor određen i korišten za tu svrhu prije više godina. Zato je od Ordinarijata zatraženo da obavi posvećenje proširenog dijela kako bi se moglo nastaviti s ukopima.⁴⁷

Budući da je za uređenje groblja izabran Sustjepan umjesto Poljuda, započeli su pregovori sa Sjemeništem o uvjetima ustupanja zemljišta.⁴⁸ Međutim, pojavio se novi problem: stanovništvo je bilo nezadovoljno tim rješenjem. Da bi se smirili duhovi, Ordinarijat se u svibnju 1822. obratio vladi u Zadru s prijedlogom da pokapanje na Sustjepanu proglasi privremenim mada je izabrani položaj imao sve preduvjete za groblje tj. bio je udaljen od grada, na uzvisini i imao potrebne uvjete. Građani bi se polako navikavali na novo mjesto koje bi se kasnije formalno potvrdilo kao trajno i konačno. Dalje Ordinarijat savjetuje da vlada za sahranjivanje odredi možda neku drugu izvangradsku crkvu kao npr. Gospe od Pojišana, a u dogovoru s Okružnim poglavarstvom.⁴⁹ Vlada je bila iznenađena ovom situacijom, ali je prihvatila prijedlog i ovlasila Poglavarstvo da u dogovoru s Ordinarijatom izabere jednu od udaljenih crkava za privremeno pokapanje s tim da se u njoj onda zabrani bogoslužje. Iz njezina pisma ujedno proizlazi da su nezadovoljstvo građana izazvale neke iznimke vezane uz položaj i imovno stanje pojedinih obitelji.⁵⁰ Vjerojatno su se imućniji vlasnici grobnica u crkvama željeli i dalje pokapati u njima kako zbog novih troškova tako i zbog gubljenja privilegirano statusa u odnosu na siromašnije slojeve. Na zahtjev okružne vlasti Ordinarijat je predložio crkve na Pojišanu i Poljudu, Gospu od Spinuta i sv. Mandu. Također je upozorio da su pri kraju procjene koje su trebali podnijeti Sjemenište i Opći-

---

⁴⁵ NAS, 1822, br. 6, dopis poglavarstva br. 67/3 od 5. I. 1822, odgovor ordinarijata pod istim br. od 9. siječnja. U ime kaptola bio je prisutan kanonik Marko Dudan, a u ime sjemeništa njegov rektor Ante Tokić. Na čelu komisije nalazio se okružni komesar Frane Maričić.

⁴⁶ NAS, 1822, br. 26, dopis poglavarstva br. 406/56 od 10. I. 1822, odgovor ordinarijata pod istim br. od 16. siječnja, dopis sjemeništa pod istim br. od 16. siječnja.

⁴⁷ NAS, 1822, br. 113, dopis poglavarstva br. 2576/404 od 28. II. 1822. Blagoslov je obavio župnik Lučca Luka Čulić.

⁴⁸ NAS, 1822, br. 178, dopis poglavarstva br. 5051/767 od 23. IV. 1822, odgovor ordinarijata pod istim br. od 24. travnja; br. 196, dopis poglavarstva br. 6259/919 od 19. V. 1822, odgovor ordinarijata pod istim br. od 20. svibnja i 22. kolovoza; br. 221, dopis poglavarstva br. 6259/919 od 5. VI. 1822, odgovor ordinarijata pod istim br. od 7. lipnja.

⁴⁹ NAS, 1822, br. 197, dopis ordinarijata od 20. V. 1822.

⁵⁰ NAS, 1822, br. 229, dopis vlade br. 9009/1704 od 5. VI. 1822.

na.⁵¹ Ova prepiska rezultirala je smanjenjem pokapanja na Poišanu i ponovnim sahranjivanjem u crkvama sv. Križa i sv. Petra dok crkve Gospe od Špinuta i sv. Mande nisu aktivirane (vidi tabelu).

Iako se činilo da će pregovori između Sjemeništa i uprave grada biti brzo gotovi, ipak su potrajali cijelu godinu. Općina je najprije ponudila neka zemljišta na Šolti, ali njihovi prihodi nisu bili odgovarajući pa je predložila jedan dućan u luci.⁵² Konačno, odlukom dalmatinske vlade od 26. VIII. 1823. br. 13717/2572, a na temelju suglasnosti bečke dvorske kancelarije, odobreno je sklapanje ugovora između Općine i Sjemeništa.⁵³ Proći će, međutim, još neko vrijeme do ostvarenja zamišljenog projekta. Problem je bio u nedostatku interesa za kupnju novih grobnica iako je Općina predložila prodaju 72 parcele u vrtu na Sustjepanu kako bi namakla sredstva za podmirenje potrebnih troškova, a s čime se složilo i ministarstvo. Zbog sporog rješavanja ovog pitanja moralo je intervenirati Okružno poglavarstvo koje je potaklo upravu grada da dovrši izgradnju privremenog groblja, a istovremeno nastavi podizanje trajnog groblja.⁵⁴ Da bi povećala zainteresiranost za kupnju parcela na Sustjepanu, Općina je u travnju 1825. počela prikupljati potpise svih onih koji ih žele nabaviti. Između ostalih obratila se i Nadbiskupskom ordinarijatu uvjerena da će potpis generalnog vikara imati snažan utjecaj na uglednike grada.⁵⁵

Početak 1826. razriješit će »gordijski čvor« splitskog groblja, ali u sklopu odredbi koje su se imale primijeniti u cijeloj Dalmaciji. Oslonivši se, navodno, na neki nedavni događaj koji je pokazao da se propisi o sahranjivanju ne provode u potpunosti, vlada u Zadru je 21. II. 1826. donijela odluku kojom se u cijelosti mora poštivati naredba iz 1818. Pokapanje se dopušta samo na grobljima, a rake u crkvama moraju, bez izuzetka, biti zatvorene i plombirane na četiri kraja dok se alke za podizanje ploča moraju ukloniti. Kao rok za provođenje naredbe određen je kraj lipnja 1826.⁵⁶ Sukladno ovom nalogu slijedile su odredbe Okružnog poglavarstva od 27. ožujka i općinske uprave od 17. travnja od kojih je u posljednjoj posebno naglašeno zatvaranje grobova na Pojšanu.⁵⁷

Ovim naredbama zaključeno je pitanje stalnog splitskog groblja jer će od početka veljače 1826. ulogu jedinog pokapališta preuzeti ono na Sustjepanu koje je te

⁵¹ NAS, 1822, br. 230, dopis poglavarstva br. 7412/1070 od 16. VI. 1822, odgovor ordinarijata pod istim br. od 26. lipnja. U. KRIZOMALI, n. dj. (23), str. 77.

⁵² NAS, 1822, br. 257, dopis poglavarstva br. 8768/1242 od 17. VII. 1822, odgovor ordinarijata pod istim br. od 17. srpnja; br. 381, dopis poglavarstva br. 15275/2011 od 17. prosinca, dopis ordinarijata sjemeništu pod istim br. od 29. XII. 1822. i odgovor od 7. I. 1823; 1823, br. 32, dopis poglavarstva br. 797/109 od 22. I. 1823, dopis sjemeništa pod istim br. od 23. siječnja i odgovor ordinarijata od 30. siječnja.

⁵³ NAS, 1823, br. 298, dopis poglavarstva br. 10225/1193 od 24. X. 1823.

⁵⁴ NAS, 1825, br. 165, dopis poglavarstva br. 19/p.p. od 28. IV. 1825: »è fatta sollecita l'Amministrazione Comunale d'incamminare la quasi ultimata costruzione di un Cimitero Provvisorio, e nello stesso tempo di progredire all'errezione dello stabile Cimitero«.

⁵⁵ NAS, 1825, br. 165, dopis općine br. 19/p.p. od 28. IV. 1825, odgovor ordinarijata pod istim br. od 30. travnja. U. KRIZOMALI, *Važnije isprave iz arhiva Bisk. kurije god. 1824–1826*, List biskupije splitsko-makarske 1–6, Split 1943, str. 22. U ime ordinarijata potpisao se generalni vikar kanonik Nikola Didoš.

⁵⁶ NAS, 1826, br. 137, dopis Dalmatinske vlade br. 1524/410 od 21. II. 1826, okružnica ordinarijata pod istim br. od 10. svibnja.

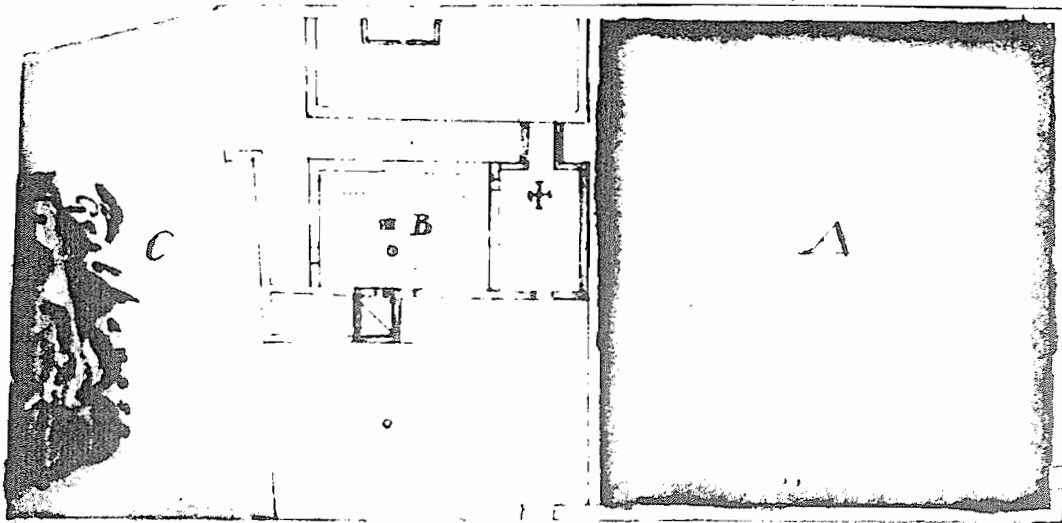
⁵⁷ NAS, 1826, br. 171, dopis uprave grada br. 866/7 od 17. IV. 1826, dopis ordinarijata pod istim br. od 3. lipnja. I. OSTOJIC, n. dj. (23), str. 325.

crkva	1818.	1819.	1820.	1821.	1822.
sv. Dominik	26 (15)	1 (5)	/	/	/
sv. Dujam	9 (3)	1	/	/	/
Dušice	6 (4)	1	/	/	/
sv. Filip	14 (4)	(1)	/	/	/
sv. Frane	17	2	/	/	(1)
Gospe o'soca	4 (1)	1	/	/	1
sv. Klara	4	1	/	/	/
sv. Križ	47 (17)	4	2	1	20 (36)
sv. Matej	1	/	/	/	/
sv. Nikola	2	1	/	/	/
sv. Petar	13 (3)	1	1	1	8 (6)
Pojišan	4 (1)	21 (13)	9 (8)	7	8 (5)
Poljud	3 (2)	67 (30)	54 (58)	73 (60)	62 (49)
sv. Roko	1	/	/	/	/
Sustjepan	49 (13)	23 (4)	13 (4)	10 (1)	/
nepoznato	(29)	(11)	(15)	1 (4)	(4)
crkva	1823.	1824.	1825.	1826.	
sv. Dominik	/	/	/	/	
sv. Dujam	/	/	/	1	
Dušice	/	/	/	/	
sv. Filip	/	/	/	/	
sv. Frane	/	/	/	/	
Gospe o'soca	2 (1)	(2)	1	1	
sv. Klara	/	/	/	/	
sv. Križ	52 (35)	34 (39)	54 (42)	3	
sv. Matej	/	/	/	/	
sv. Nikola	/	/	1	/	
sv. Petar	11 (14)	12 (34)	24 (15)	1 (2)	
Pojišan	9 (4)	10 (1)	7 (3)	/	
Poljud	49 (27)	24 (17)	20 (11)	/	
sv. Roko	/	/	/	/	
Sustjepan	4	30 (9)	30 (8)	93 (77)	
nepoznato	1 (9)	1 (11)	1 (5)	(1)	

Napomena: Brojevi u zagradama odnose se na djecu čije su smrti bilježene u posebnoj knjizi. Zadnji red odnosi se na upise kod kojih nije naznačeno mjesto ukopa.

godine i posvećeno⁵⁸ (vidi tabelu). Time također završava priča o Poljudu kao jednom od gradskih groblja u Splitu na početku prošlog stoljeća.

⁵⁸ D. KEČKEMET, *Hrvatski klasicistički arhitekt Vicko Andrić*, Zbornik radova II kongresa Saveza društava povjesničara umjetnosti SFRJ, Celje 1978, str. 34.

*Samostan na Poljudu i zemljište predviđeno za izgradnju groblja (C)
(foto: Nacionalna i sveučilišna biblioteka – Zagreb)*

ZUSAMMENFASSUNG

Provisorischer Friedhof von Split im Stadtteil Poljud zu Beginn des 19. Jahrhunderts.

Den Brauch, die Toten in der Kirche oder in ihrer unmittelbaren Nähe zu bestatten, pflegte man auch in Split, obwohl dies für die Gesundheit der Einwohner eine ständige Gefahr bedeutete. Das Problem war besonders akut in Zeiten von Pestepidemien. Alle Versuche, diesen Brauch abzuschaffen, blieben erfolglos. Erst unter französischer Herrschaft wurde im Jahre 1808 eine Verordnung erlassen, nach der man die Verstorbenen nur auf Friedhöfen außerhalb von Wohngebieten beerdigen durfte. Aufgrund dieser Verordnung kam es zum ersten Versuch, einen Friedhof auf Poljud zu errichten. Beweis dafür ist der hier veröffentlichte Plan, den der Geodät G. Gale im Jahre 1809 erarbeitet hat.

Seitdem verhandelte man bis zum Jahre 1826 über den Standort eines ständigen Friedhofs. Die Regierung drängte auf eine möglichst schnelle Lösung, weil die Vorschriften in bezug auf die Gesundheit weiterhin bei den Beerdigungen mißachtet wurden. Als provisorischer Friedhof diente der Raum auf Poljud und Pojišan, was aus der hier beigefügten Tabelle ersichtlich ist. Nach den mehrjährigen Auseinandersetzungen hat man den Platz des damaligen Klosters in Sustjepan für den ständigen Friedhof gewählt. Seit 1826 ist diese Lokalität nun der eigentliche Bestattungsort für die Bewohner von Split.

(übrs. I. TOMLJENVIĆ)